

УДК 821.111.09«19»

СМЕРТЬ ЯК ПРАГНЕННЯ ДО САМОВИРАЖЕННЯ У РОМАНІ А. КРІСТІ «ТАЄМНИЦЯ ІНДІАНСЬКОГО ОСТРОВА»

Тендітна Н.М.

Донбаський державний педагогічний університет

Автор статті продовжує серію публікацій стосовно характеристики смертей у детективах. На основі роману А. Крісті «Таємниця Індіанського острова» досліджується смерть як прагнення до самовираження судді Уоргрейва. Паталогічні прояви дитинства цього героя мають фатальні наслідки для дев'ятох запрошених на острів. Для втілення своєї мети він блискуче розігрує масове вбивство під вигаданим ім'ям А.Н. Оуена. Яке стає одночасним втіленням багатьох амбіцій смертельно хворої людини.

Ключові слова: детектив, вбивство, смерть, самовираження, егоїзм, злочин і кара, психологічний експеримент.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Поряд із традиційним інтересом до багатьох інших образів, зацікавленість образом смерті залишилась в усі часи актуальним для будь-якого письменника. Зробити екскурс в минуле, дослідити те, що за буденністю справ залишилося непомітним окові, допомагає детективний твір. Адже загибель героїв у творі стає не стільки фіналом їхнього життя, скільки розв'язкою їхньої внутрішньої драми, відображенням пануючої на даний момент політичної, державної та релігійної політики. Тому у художньому втіленні письменника смерть радше не явище, а смислова категорія, яка в кожному окремо взятому творі має свою семантику, образність, емоційне та естетичне навантаження.

Детектив – один із найулюбленіших жанрів і сучасного читача. Про зацікавленість цією тематикою наголошувала неодноразово устами своїх героїв ще А. Крісті: «Цікаво! Я у захваті від злочинів. Не пропускаю жодного детективного фільму. А коли в газетах пишуть про якесь убивство, я просто смакую таким повідомленням» [2, с. 8]; «В його очах палахкотіло збудження. – Що ви сказали?.. Вбили? Коли? Як?» [2, с. 14]; «Ви, певно, чули про вбивство на віллі Женев'єв?.. груди її високо здіймались, а очі враз покруглишали» [2, с. 48].

Детективні романи цієї письменниці досить своєрідні. Розслідування вбивств у них перекладається то на плечі міс Марпл («Гра дзеркал»), то проходить під пильним наглядом Еркюля Пуаро («Запізніла розплата»), але паралельно із офіційним розслідуванням, то йде за запланованим сценарієм вбивці («Таємниця Індіанського острова»). Та не зважаючи на це, кожен твір письменниці є цікавим і неповторним у плані художнього моделювання образу смерті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які посилається автор. Жіночий детектив як різновид детективного жанру привертав увагу таких дослідників як: К. Гейлбрун, М. Кронгауз, Н. Смірної, котрі використовують різні підходи до однієї проблеми. М. Кронгауз, зокрема, виділяє три типи жіночих детективів: іронічний, сентиментальний та «детектив жінок легкої поведінки». Головними ознаками жіночого детективу він вважає жіноче ім'я на обкладинці та жінку-протагоніста (або хоча б один з головних героїв має бути жінкою). А К. Гейлбрун та Н. Смірнова

досліджують соціальні передумови виникнення жіночого детективу та його жанрові модифікації.

Вітчизняні дослідники не відзначаються особливим інтересом до вищезгаданої проблеми. Фрагментарно жіночий детектив описували у своїх працях О. Іванова, О. Барабан, К. Шахова, Філоненко [7].

Останнім часом з'явилося чимало публікацій, в яких розглядаються питання особливостей детективних творів на сучасному етапі, їхня відповідність канонам цього жанру та гендерним відмінностям написання [1], [3], [4], [5], [7]. Але не вщухає інтерес і до творів класиків цього жанру. Так, зокрема, маємо чимало публікацій, пов'язаних із дослідженням жанру детективу у творчості А. Крісті [6]. Та мало з'ясовано до цього часу залишається тема смертей у цих творах. А саме: мотивація та причини злочину, різновиди смертей, докладна характеристика вбивць.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. На сторінках «королеви детективів» часто присутні роздуми про те, якими рисами характеру повинна володіти людина, здатна на вбивство. Але цей перелік постійно корегується відносно кожного конкретного випадку. Можливо в цьому і полягає неабияка популярність її творів впродовж багатьох років.

Найбільшого розвитку у глибинному розкритті характерів вбивць Агата Крісті досягла в славнозвісних «Десяти негретях» – десять вбивць, десять людей із дуже різними характерами й психологією, чію провину майже неможливо довести! Лікар, який дуже добре володіє собою і не жалкує щодо випадкової смерті своєї пацієнтки; стара набожна діва, якій невідомо ані жалощі, ані співчуття, ані каяття; молода дівчина, яка наважується на вбивство заради кохання, суддя, який уявив себе «слугою Божим на Землі».

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розглянути художню мотивацію смерті як прагнення до самовираження одного із героїв у романі А. Крісті «Таємниця Індіанського острова».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Один із героїв детективного роману А. Крісті «Таємниця Індіанського острова» з дитинства «відчував справді садистську насолоду, коли споглядав або спричинював смерть... З раннього віку пізнав жагучу пристрасть до вбивств» [2, с. 295]. Але поряд із цим він відчував і «на-

стійне почуття справедливості». Тому мрія здійснення масового вбивства вже у дорослому віці стає для нього одночасно:

- втіленням давнього бажання;
- встановленням справедливого покарання для тих, хто свого часу його уникнув;
- прагненням до визнання: «щоб хтось усе-таки дізнався, який я був розумник...»;
- «лебединою піснею»: маючи смертельну хворобу герой мріяв «загинути в полум'ї боротьби. Раніше ніж умерти, я повинен відчути, що таке справжнє життя!»;
- фантастичним злочином – грандіозним, нечуваним, театральним, неймовірним...;
- ототожненням вбивства із прагненням митця до самовираження;
- цікавим психологічним дослідом: «Чи призведуть нервові напруження після вбивства, гіпноізуюча сила обстановки й докори сумління до самогубства? Чи справдяться мої сподівання?» [2, с. 302].

Злочин і кара стали сенсом його життя. Він стає юристом, а згодом і головує у суді. Для нього неабиякою насолодою стають психологічні випробування його підлеглих – тривалі страждання і випробування страхом, на які приречені були найбездушніші вбивці.

Його мрія обгрунтовується словами із Біблії, робить благородною мегу: «Славен Господь судом, що його він чинить над грішними: лиходіїв карають творіння їх власних рук» [2, с. 177].

З моменту появи на острові, присутніх огортає певне занепокоєння, не полишає передчуття небезпеки. А от же випробування стражданням і страхом починається: «Занепокоєння не минало. Буквально в усьому тут відчувалося щось незвичне. Відсутність господарів! Бліда, схожа на привід пані Роджерс. І гості! Так, гості теж були якісь дивні» [2, с. 172].

Для здійснення задуманого Лоуренс Уоргрейв прагнув якомога ближче дотримуватися дитячої лічилки, яку він пам'ятав ще з дитинства. Кожному, хто прибув на цей острів він приготував свою, особливу смерть:

- Десять індіят пообідать сіли;
- Захлинулося одне – дев'ять залишилось (Ентоні Марстон).
- Дев'ять індіят по обіді спали;
- Не прокинулось одне – вісім їх зосталось (пані Роджерс).
- Вісім індіят Девонем блукали;
- Повернулись сім назад – одного не стало (генерал Макартур).
- Індіятток семеро дрівця заготовляли;
- Зарубали одне з них – шестеро зосталось (Роджерс).
- Шість вже індіят на пасіці зібрались;
- Так одне там вжалив джміль, що їх п'ять зосталось (Емілі Brent).
- П'ять веселих індіят слідство учинили;
- Вирок винесли одному – четверо лишилось (суддя Уоргрейв).
- Вдень четвірко індіят в морі пустувало;
- На гачок одне спіймалось – то вже троє стало (Армстронг).

Троє індіят у звіринці стрілись;

Пригорнув ведмідь одне – двоє залишилось (Уільям Генрі Блор).

Двоє індіят на осонні грілись;

Раптом постріл пролунав – вмить одне лишилось (Філіп Ломбард).

Тут самотне індіятко гірко заридало,

Шию зашморгом стягнуло – й нікого не стало (Віра Клейторн).

І хоча в дитинстві доля десятиох індіят глибоко зворушила свідомість хлопчика, то вже у дорослому житті число запрошених ним на острів, яке невблаганно скорочувалось із кожним рядком, приносило неабияке задоволення від втілення своїх амбіцій.

Запрошені хоча і зрозуміли суть вбивств у дотриманні лічилки, але деякі моменти їм видавалися дивними і вони передчували тимчасову перемогу над смертю на свою користь: «На цьому острові бджоли водяться? Тож поясніть мені, де тут шукати мед? Ха-ха-ха!» [2, с. 248]. «У всякому разі, ніякого звіринця на острові немає, і йому доведеться дещо поміжкувати, щоб вийти з цього становища» [2, с. 278]. Але завбачливий Лоуренс передбачив і ці нюанси: «Поява джмеля може здатися легковажністю, та мене це потішило...» [2, с. 300].

Крім того, деякі вбивства були сповнені хоча і примітивної, але театралізації: «Шматочок червоного мулу, приліплений до лоба, яскраво-червона завіска з ванної та сіра шерсть, вкрадена у міс Брент, – ось, власне, й усі аксесуари цієї вистави. До того ж зіграно її було при мерехтливому світлі свічок...» [2, с. 301].

Та для скоєння задуманих десяти вбивств суддя шукає собі на певному етапі спілника. Ідеально, за його задумом, на цю роль підходив лікар Армстронг. Але і він, після виконання своєї місії «спіймався на гачок».

Гості намагаються зрозуміти задум містера Оуена, вирахувати його подальшу поведінку: «Нам насамперед потрібна теорія, яка спроможна була б пояснити обидві ці смерті, що так швидко сталися одна по одній» [2, с. 215].

Лише Віра Клейторн почасти розуміє поведінку вбивці та висуває припущення про його божевілья: «Хіба не розумієте – він божевільний? Хіба той факт, що все відбувається відповідно з цими віршиками, – це не цілковите божевільля!?. Це ж виглядає, нібито жахлива дитина влаштувала з нами страховинну гру» [2, с. 279].

Приреченість усіх присутніх на острові передбачив і генерал Макартур: «Жоден із нас не вибереться з острова!.. такий план А.Н. Оуена...» [2, с. 221].

Дані про причетність «островітян» до злочинів суддя також збирав дотримуючись своєї особливої методики. Розмова з лікарем відкриває перед ним безліч фактів – випадків навмисного вбивства, які не підпадають під чинність закону. І тому він вирішує чинити правосуддя особисто, але не над одним злочинцем, а над багатьма. З цією метою він «опрацював певний стиль бесіди, що її намагався проводити з якомога більшим числом людей, яких зустрічав, – і наслідки перевершили сподівання» [2, с. 297]. Таким чином, ніби співучасниками вбивства стають, зокрема: медична сестра (доктора Армстронга), двоє підстаркуватих вояк (генерала Макартура), «людина, яка щойно повернулася з берегів Амазонки» (Філіпа Ломбарда), один із співвітчизників розповів історію Емілі Брент, колеги жваво обгово-

ривали справу Ландора, а Х'юго Хемілтон подав про мотиви вбивства Віри Клейторн. Тобто прихильників методу Лоуренса у творі виявляється чимало. На щастя, вони не виявилися його послідовниками!

З особливою ретельністю «прибічник справедливості» визначав і послідовність, за якою мали загинути його жертви на острові. На його думку, «ті, хто були винні меншою мірою, мали, як я вважав, піти зі сцени першими й уникнути тих тривалих страждань і випробувань страхом...» [2, с. 299]. Але і у цьому задумі відсутня логіка. Чому Ентоні Марстон, наприклад, загинув першим, тоді як Віра Клейторн, на рахунок якої лише одне вбивство, загинула останньою? Чи у «вішателю у судовій мантиї» були ще якісь підсвідомі мотиви? Чи він користувався жорстокістю вчиненого злочину, віком загиблих, чи... А втім «було, казали, кілька випадків, коли він примушував ухвалювати присяжних цілком неіймовірні вердикти» [2, с. 174].

Прибулі на острів відкидають звинувачення у свій бік. Вони не хочуть усвідомлювати своєї причетності до чужих смертей: «Я кинулася за ним... та спізналася... Але моєї провини тут немає... Він загинув... На війні це звичайне явище... я не винний у тому, що скоїлося. Просто нещасний випадок» [2, с. 190-191]. Щоб позбутися звинувачень на свою адресу, гості ладні замовчувати, або, навіть, і виправдати очевидну провину інших: «Навіть Емілі Brent... обвинувачено у вбивстві! Але ж треба бути сліпцем, щоб не помітити, яка вона свята та божа... Мабуть, найзразковіша у своїй парафії» [2, с. 200].

Лише один Ломбард погоджується із звинуваченням на свою адресу: «Все це суцзя правда! Я покинув їх напризволяще. Адже йшлося про життя або смерть... я з кількома товаришами ушився, прихопивши залишки провіанту» [2, с. 190-191].

Проте загрозу власному життю вони сприймають цілком усвідомлено: «Боже мій, він мертвий! – прошепотів доктор Армстронг тремтячим од жаху голосом... гості збившись до купи, перелякано мовчать. І хоч вечір був досить теплий, декого проймав дрож... відчувалося, кожен із них страхається залишитися на самоті» [2, с. 195-196]. Думки усіх присутніх вкладено в уста Віри Клейторн: «Ні, вона не хоче вмирати. Сама думка про смерть була їй відрадлива... Смерть – не для неї, це для інших...» [2, с. 202]. Лише поступово вони розуміють пророчу силу цих слів: «Всі ми боїмося смерті...».

Присутніх від пережитих емоцій страху не полишають видіння, приречених ними на смерть: «Хтось зайшов до кімнати... з одягу в нього струменить вода... Це Беатріс Тейлор вийшла з річки. Варто Емілі лиш повернути голову, і вона побачить її...» [2, с. 254]; «Потонув – потонув – потонув... Ні, вона не згадуватиме... Вона не бажає думати про це! Все це давно минуло» [2, с. 173].

Та генерал Макартур висловлює загальне враження від неминучої небезпеки: «Одного ви не в силі зрозуміти: яке це велике полегшення!» [2, с. 221]. Адже докори сумління були в кожного із запрошених, кожен із них був причетний

до вбивства. І не важливо, як воно було вчинено – власними руками, або через байдужість до ближнього. Найголовніше те, що воно призвело до смерті іншу людину чи людей: «Ось він, злочин, – спочатку все просто... А пізніше починаються муки сумління...» [2, с. 287].

Для себе суддя також вигадав цілком оригінальну смерть, подробиці здійснення якої він переповідає у знайденому рукописі. Нагадаємо, що він має невтішний діагноз стосовно своєї хвороби і розуміє, що приречений. Але для того, хто знайшов би його тіло все б виглядало досить природно: «Мене знайдуть у ліжку з кулею в лобі, як це й відзначається в нотатках моїх супутників» [2, с. 303].

А щоб ніхто не завадив його плану, Лоуренс передчасно оголосив, що на острові проводиться експеримент із виживання. Та Фред Нарракотт дозволив собі знехтувати Моррісів наказ та виїхати на острів, коли дізнався про сигнали небезпеки звідти. Тобто на всіх, хто потрапив до цього острова чекала смерть. Винятків не мало бути.

Дивне враження, але читаючи про загибель десяти людей на острові, не виникає ні краплини співчуття до цих смертей. І це теж частина хитромудрого плану Оуена, заспокоєння власного сумління чи обігрування загальновідомого вислову: «Катюзі по заслугі»?

Висновки з поданого дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Загалом, суддя Уоргрейв гідно «вписується» у галерею художньо виписаних маніакальних образів. На жаль, письменниця основну увагу читача скеровує вже на його злочинах, тоді б як цікаво було дізнатися про те, що було його справжнім підґрунтям. Ким були його батьки, чому з юних літ він пізнав жагучу пристрасть до вбивства, що стало поштовхом до паталогічної ненависті до життя? Як правило, мотиви такої поведінки криються у ранньому дитинстві та вихованні, оточуючому середовищі. Тому жахають відвертістю його найперші враження дитинства: «Згадую свої досліди над осами й різними садовими шкідниками...» [2, с. 295].

Хоча його гра виявляється досить чесною. Він відкрито говорить про свої наміри і навіть намагає на свою причетність: «Він поставив собі за мету покарати осіб, що скоїли злочини, за які їх не можна притягнути до відповідальності за законом. Є лише один спосіб здійснити цей план: пан Оуен має бути серед запрошених. Звідси випливає, що пан Оуен – це один із нас...» [2, с. 231].

Але саме ця фраза додає особливого страху присутнім: «Один із нас... Один із нас...». Розуміння правдивості цих слів, пробуджує тваринні інстинкти: «Вони вже мало скидалися на людей. У їхній подобі почали проступати тваринні риси – нібито спостерігалася зворотна хода еволюції» [2, с. 259]. Але за свої вчинки потрібно відповідати. Рано чи пізно... Тож є над чим замислитися кожному з нас.

У подальших публікаціях плануємо продовжити дослідження художньої мотивації смерті стосовно амбіцій злочинців у детективних романах А. Крісті.

Список літератури:

1. Георгинова Н.Ю. Детективный жанр: причины популярности / Н.Ю. Георгинова // Научный диалог. – 2013. – № 5(17): Филология. – С. 173-186.
2. Крісті А. Запізніла розплата. Таємниця Індіанського острова: романи / А. Крісті; [пер. с англ. В. Хижняка і В. Хазіна] – К.: Дніпро, 1991. – 304 с.
3. Крюкова Л.С. Сюжетная перспектива в рассказах детективного жанра: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. фил. наук / Л.С. Крюкова. – Москва, 2012. – 26 с.
4. Смирнова Н. Женский детектив / Н. Смирнова // Гендерный конфликт и его репрезентация в культуре: Мужчина глазами женщины. – Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 2001. – С. 134-140.
5. Сучасна українська белетристика: координати «Коронації слова»: монографія / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського; за заг. ред. С.В. Підпригори. – Миколаїв: Іліон, 2014. – 306 с.
6. Тугушева М. Под знаком четырех. О судьбе произведений Эдгара По, Артура Конан Дойла, Агаты Кристи, Жоржа Сименона / М. Тугушева. – М.: Книга, 1991. – 288 с.
7. Філоненко С.О. Масова література в Україні: монографія / Софія Філоненко. – Донецьк: Ландан – XXI, 2011. – 432 с.

Тендитная Н.Н.

Донбасский государственный педагогический университет

**СМЕРТЬ КАК СТРЕМЛЕНИЕ К САМОВЫРАЖЕНИЮ
В РОМАНЕ А. КРИСТИ «ТАЙНА ИНДИАНСКОГО ОСТРОВА»****Аннотация**

Автор статьи продолжает серию публикаций о характеристике смертей в детективах. На основе романа А. Кристи «Тайна Индианского острова» исследуется смерть как стремление к самовыражению судьбы Уоргрейва. Паталогические проявления детства этого героя имеют фатальные последствия для девяти приглашенных на остров. Для воплощения своей цели он блестяще разыгрывает массовое убийство под вымышленным именем А.Н. Оуэна, которое одновременно становится воплощением многих амбиций смертельно больного человека.

Ключевые слова: детектив, убийство, смерть, самовыражение, эгоизм, преступление и наказание, психологический эксперимент.

Tenditna N.M.

Donbass State Teachers' Training University

**DEATH AS A DESIRE FOR SELF-EXPRESSION
IN THE NOVEL BY A. CHRISTIE «MYSTERY OF INDIANA ISLAND»****Summary**

The article continues the series of publications relating to the characteristics of deaths in detectives. Based on the novel by A. Christie «Mystery of Indiana Island» death as a desire for self-expression of judge Uorhreyv is investigated. Pathological manifestations of hero's childhood has fatal consequences for nine person invited to the island. He plays the massacre brilliantly under a false name A.N. Owen for realize his goal. That is the simultaneous embodiment many ambitions of terminally ill person.

Keywords: detective, murder, death, self-expression, selfishness, crime and punishment, psychological experiment.